

SZÉCHENYI ISTVÁN
EGYETEM

Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar

A társadalmi jelzőszámok rendszerei

2008/09. tanév, 2. félév

Gazdaság- és társadalomstatisztika

Páthy Ádám

A társadalmi jelzőszámok típusai

Objektív mutatók: a társadalmi jelenség és az annak mérésére szolgáló index között közvetlen kapcsolat áll fenn

- Egyváltozós: egyetlen változó alapján mért területi vagy egyéb megoszláson alapuló indexek, illetve idősorok (pl. teljes belföldi jövedelem reálértéke, 1000 főre jutó személygépkocsik száma)
- Többváltozós egyszerű mutatók: elemi jelzőszámokból egy szempont alapján képzett indexek (pl. természetes szaporodás, vándorlási különbözet)
- Többváltozós komplex mutatók: több szempontú megközelítés alapján képzett indexek (pl. kistérségek hátrányos besorolását meghatározó mutatószámok, komplex életminőség-mutatók)

A társadalmi jelzőszámok típusai

Közvetett vagy levezetett mutatók: nincs közvetlen kapcsolat a társadalmi jelenség és az annak mérésére szolgáló index között

- A szubjektív életminőség mutatói: sok esetben nem tartják őket valóságos, közvetlen indexnek
- Közelítő mutatók: nehezen operacionalizálható, vagy sok indikátorral mérhető jelenségek esetén (csecsemőhalandóság, prevalencia-mutatók)
- Helyettesítő mutatók: technikai szempontból teljes körben nehezen felmérhető jelenségek esetén (pl. analfabétizmus)

Jelzőszám-rendszerek - a svéd modell

Alapja az erőforrásokhoz való hozzáférés mértéke, jólét és jóllét (welfare – well-being) vizsgálata

➤ Lépések:

1. Statikus állapotfelmérés, problémafelvetés
  2. Célmeghatározás, az egyenlőtlenségek elfogadható mértékének „beállítása”
  3. Társadalmi tervezés, a célok eléréséhez szükséges tevékenységek kijelölése
- Az indikátorrendszer az állapotleírás mellett a változások társadalmi hatásait is megpróbálja modellezni

Jelzőszám-rendszerek – a svéd modell

A mutatók típusai:

➤ Erőforrások

1. Gazdasági
2. Kulturális
3. Foglalkoztatás, munkakörnyezet
4. Társas kapcsolatok
5. Egészségi állapot

➤ Csoportképző változók

1. Demográfiai
2. Társadalmi státusz
3. Társadalmi kockázatok
4. Területi mutatók

Jelzőszám-rendszerek - német modell

Kiindulópont: az életminőség objektív és szubjektív elemei egyaránt fontosak a társadalmi jólét és jóllét mérésében

- Az objektív és szubjektív életminőség közötti kapcsolat sok esetben nem tekinthető egyértelműnek vagy erősnek
- Központi kérdés, hogy miként kapcsolódnak össze ezek a mutatók, és milyen az egymáshoz viszonyított súlyuk

Jelzőszám-rendszerek - német modell

Az objektív és szubjektív életminőség közötti lehetséges kapcsolatok

Objektív jólét	Szubjektív jólét	
	Jó	Rossz
Jó	Jóllét	Disszonancia
Rossz	Adaptáció	Depriváció

Jelzőszám-rendszerek - német modell

Inkonzisztencia az életminőség megítélésében és nehézségek a szubjektív elemek mérésében:

- Sok esetben az egyéni teljesítmények értékelése sokkal inkább pozitív, mint egy csoport tagjaként elért eredmények
- Erős társadalmi nyomás hat az elégedetlenség elhallgatásának irányában
- Az elégedetlenség kifejezésével kapcsolatos motivációk társadalmi tanulás eredményei
- A legkedvezőbb körülmények között élők tekinthetők általában a legnyitottabbak, így ők azok, akik a legnagyobb eséllyel fogalmazzak meg kritikákat az életminőségükkel kapcsolatban

Jelzőszám-rendszerek - német modell

A modell elemei:

1. Népesedési folyamatok
2. Társadalmi-gazdasági státusz
3. Munkaerőpiaci státusz
4. Fogyasztás
5. Közlekedés
6. Lakáshelyzet
7. Egészségi állapot
8. Iskolázottság
9. Társas kapcsolatok
10. Környezeti állapot
11. Közbiztonság
12. Szabadidő

Jelzőszám-rendszerek - német modell

A modell komplexitása:

- Részterületek – tematikus blokkok
- Alfejezetek – társadalmi célok
- Dimenziók – kérdésfelvetések
- Jelzőszámok – egy vagy több elemi mutató dimenzióként

Jelzőszám-rendszerek - angol modell

Komponens alapú megközelítés, keresztmetszeti és longitudinális jelleg egyben

- Általános kép az életkörülményekről és az életszínvonalról
- Információk a trendek alakulásáról
- A társadalmi jelzőszámok regisztrációjának hazai gyakorlata bizonyos eltérésekkel az angol modellt követi

Jelzőszám-rendszerek - angol modell

A modell elemei:

1. Népesedés
2. Háztartás és család
3. Iskolázottság
4. Foglalkoztatás
5. Jövedelem
6. Kiadások
7. Egészségi állapot
8. Szociális ellátórendszer
9. Közbiztonság
10. Lakáskörülmények
11. Környezeti állapot
12. Közlekedés
13. Életstílus

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

A rendszerleírás alapegysége: változók és attribútumok

Változó: logikailag összetartozó attribútumok csoportja

Attribútum: a vizsgálat tárgyára jellemző tulajdonságok

A társadalomtudományok elsődleges megfigyelési egysége az egyén (mint a társadalom alkotóeleme), de a vizsgálat fókuszába az egyének attribútumait tartalmazó változók közötti összefüggés kerül.

Az attribútumok lehetnek **minőségi**, illetve **mennyiségi** ismérvek is.

Változótípusok

Típus	Változó	Attribútumok
Mennyiségi	Településnagyság (fő)	18...1385...1725243 (egyedi)
Mennyiségi (összevont)	Településnagyság (kategória)	1 – 0-500 között, 2 – 501-5000 között...
Minőségi	Település jogállása	1 – község, 2 – város, 3 – megyei jogú város
Eloszlás	Régió	1 – NYD, 2 – KD, 3 – KM...
Attitúd	Mennyire ért egyet az alábbi állításal...?	1 – teljes mértékben, 2 – bizonyos mértékben, 3 – inkább nem, 4 – egyáltalán nem
Eldöntendő	Van-e autója?	1 – van, 2 - nincs

A változók mérési szintje

Mérési szint	Jellemzők	Példák
Nominális	<ul style="list-style-type: none"> -Teljesség -Kölcsönös kizárás	<ul style="list-style-type: none"> -Nem -Területi elhelyezkedés (megye, régió)
Ordinális	<ul style="list-style-type: none"> -Teljesség -Kölcsönös kizárás -Rangsorolhatóság	<ul style="list-style-type: none"> - Attitűdkérdések (elégedettség, önbesorolás)
Arányskála	<ul style="list-style-type: none"> -Teljesség -Kölcsönös kizárás -Rangsorolhatóság -Azonos távolságok az attribútumok között -Létező nullpont (intervallumskálánál nem)	<ul style="list-style-type: none"> - Jövedelem - Fogyasztás (érték és mennyiség)

Magyarázatmodellek - oksági viszonyok megközelítése

Idiografikus modell: egyedi jelenségek az összes ok háttérében

- A magyarázatmodell megpróbál minden lehetséges okot felsorolni
- Sokkal inkább használatos olyan esetekben, amikor egyének cselekedetei vagy egyedi jelenségek mögötti okokat keresünk

Nomotetikus modell: kis számú, de erős hatású tényezők számbavétele

- Csak részleges magyarázatot képes adni
- Megfelel a valószínűségi okság vizsgálati kritériumainak

Induktív logika: megfelelő mennyiségű megfigyelés eredményeiből von le következtetéseket, és konstruál összefüggéseket

Milyen?

Deduktív logika: elméleti hipotézist tesztel a megfigyelések által, majd leírja a kapcsolat minőségét

Miért olyan?

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Az okság alapvető követelményei

Lazarsfeld-paradigma: az ok-okozati összefüggések kritériumai

1. Két változó között csak akkor beszélhetünk ok-okozati viszonyról, ha az **ok időben megelőzi az okozatot**
2. Az oksági viszony feltétele, hogy a vizsgált változók között **tapasztalati együttjárás** legyen
3. Két változó közti együttműködésnek **kizárólagosnak** kell lennie az oksági viszony fennállásához; nincs olyan harmadik változó, amelynek hatása mindkettőnél okként merül fel

Két változó **együttjárása** nem feltétlenül jelent oksági viszonyt.

Teljes oksági viszonyok vizsgálata nem lehetséges, csak a determináló tényezők széles körének megismerése.

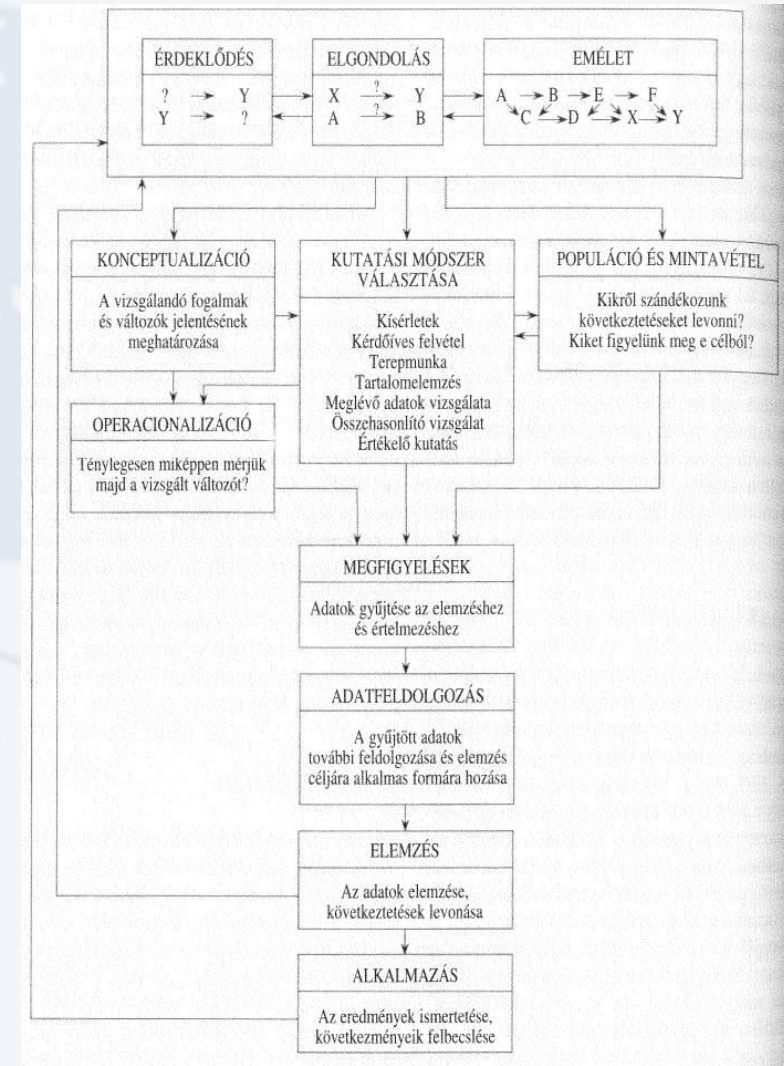
A kutatási folyamat

Alapkérdések:

Miért – mit – mikor – hol – hogyan?

Lépések:

1. Érdeklődés, hipotézis
2. Konceptualizálás
3. Vizsgálati kör
4. Vizsgálati módszer
5. Adatgyűjtés
6. Feldolgozás
7. Elemzés
8. Alkalmazás

Kutatási célok

Cél	Igény	Pozitívum	Jellemző
Felderítés	<ul style="list-style-type: none"> - Új érdeklődési terület - feltáratlan jelenség	<ul style="list-style-type: none"> -Előzetes információk beszerzése -Alaposabb vizsgálat előkészítése	<ul style="list-style-type: none"> -Könnyen lebonyolítható -Elsősorban orientáló jellegű
Leírás	<ul style="list-style-type: none"> - Események és helyzetek	<ul style="list-style-type: none"> -alapos, pontos -Átfogó képet nyújt	<ul style="list-style-type: none"> -Módszertanilag megtervezett -Regisztráló jellegű
Magyarázat	<ul style="list-style-type: none"> - összefüggések feltárása - okok megismerése	<ul style="list-style-type: none"> - Problémamegoldás képessége	<ul style="list-style-type: none"> -Változatos elemzési technikák -Statisztikai eszköztár

Vizsgálati egységek

Egyének: a társadalomtudományi kutatás leggyakoribb elemzési egységei. Csoportokra vonatkoztatott jellemzőknél is a leggyakoribb, hogy egyénekre vonatkozó megfigyeléseket összegzünk, és ebből vonunk le következtetéseket.

Csoportok: ebben az esetben nem a tagok jellemzőit vagy cselekedeteit vizsgáljuk, hanem magukat a közösségeket, amelyek olyan sajátosságokat hordozhatnak, amelyeket nem célszerű egyéni motívumokból aggregálni.

Szervezetek: a fő cél az intézményesültség jellemzőinek vizsgálata

Társadalmi produktumok: művészeti alkotások, kommunikációs csatornák, társadalmi intézmények

A vizsgálat térbeli elhelyezése

Fontos feladat a vizsgálat és az elemzés körének térbeli lehatárolása.

1. Nem minden társadalmi jelenség konkrét helyhez kötött, de az okok és a motívumok között fontos szerepet játszik a térbeliség, a térbeli megoszlás és a térbeli minőség.
2. A térbeli elhelyezkedés az életminőség, életkörülmények, társadalmi státusz, gazdasági aktivitás és teljesítmény, stb. szempontjából fontos rétegeképző tényezőként jelennek meg.

A tér használata a kutatásokban

- Egy kiválasztott területi egység
- Területi egységek összehasonlítása
- Térbeli interakciók vizsgálata

Az idődimenzió

Egy vizsgálat lehet az időtényező szempontjából:

- Statikus → keresztmetszeti
- Dinamikus → longitudinális

A longitudinális vizsgálatok fajtái:

1. Kohorszvizsgálat
2. Trendvizsgálat
3. Panelvizsgálat

A longitudinális vizsgálatok hasznosak, mivel meg tudják ragadni az időbeli folyamatokat, de technikailag nehezebben kivitelezhetők és drágábbak.

Bizonyos esetekben keresztmetszeti vizsgálatokból is lehet következtetni időbeli folyamatokra.

Konceptualizálás

A konceptualizálás egy olyan folyamat, amelyben a vizsgálatban használt **fogalmakat tisztázzuk** annak érdekében, hogy egzakt módon mérni tudjuk őket.

1. A megfigyelt jelenség általános és közös jellemzőkkel rendelkezik
2. Nevet adunk a jelenségnek – **nominális definíció**
3. Meghatározzuk, hogy mit és hogyan fogunk vizsgálni – **műveleti definíció**
4. Vizsgálati eszközt rendelünk a fogalomhoz – **mérés**

A mérés kritériumai

Minőség: mennyire precíz egy attribútum leírásakor, illetve megfigyelésekor használt mérés

Megbízhatóság: mennyire valószínű, hogy egy bizonyos mérési módszer a vizsgált jelenségről megismételve is ugyanazt a leírást adja

- A mérés megismétlése
- Felezéses módszer
- Bevett mérőeszközök használata
- A kutatásban részt vevők megbízhatósága

Érvényesség: a mérésből származó adatok mennyire kapcsolódnak a vizsgált fogalom jelentéséhez

- Ismerv szerinti érvényesség
  - Terjedelmi érvényesség
  - Szerkezeti érvényesség
-

Lehetséges hibák az elemzésben

1. Érvényesség hiánya: az elemzésbe bevont fogalmak változókká és kutatási kérdésekké való transzformálása hibás
  2. Megbízhatóság hiánya: nem azt a fogalmat, vagy problémakört mérjük, amellyel kapcsolatban megfogalmaztuk a hipotézist, a kutatás megisméltése nem jár hasonló eredményekkel
  3. Ökológiai tévkövetkeztetés: csoportok vizsgálatából nem vonhatunk le az adott csoport tagjára vonatkozó egyéni következtetéseket
  4. Individuális tévkövetkeztetés: az egyén jellemzőiből nem általánosíthatunk a „befoglaló” csoportra általánosan jellemző attribútumokra
  5. Redukcionizmus: a vizsgált jelenség magyarázati körének túlzott leszűkítése
-

Operacionalizálás

Operacionalizálás: a változók méréséhez szükséges **empirikus eljárások** meghatározása

1. A mérés terjedelme: milyen értéktartományban akarunk vizsgálni, illetve milyen kategóriákat határozunk meg
2. Precizitás: a kutatás célja dönti el azt, hogy mennyire kell pontosnak lennie a mérésnek
3. Mérési szint meghatározása: az alkalmazott elemzési eljárások függvényében
4. A mutatók minősége: az egyszerű mutatók nem okoznak problémát, de az összetettek esetében fontos a minél jobb mérhetőségre való törekvés

Az adatok típusai

Alapvetően kétfajta: primer és szekunder

Szekunder adatok – másodelemzés

- adatkezelés: az adatok és változók alakítása a kutatási célhoz

Primer adatok: saját adatfelvétel

- Felvételi módszer kiválasztása
  - Adatfelvétel megtervezése
  - Dokumentumok elkészítése
  - Adatrögzítés, adattisztítás
  - A vizsgálatban használt összetett mutatók kialakítása
  - Adatelemzés
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

A kérdőíves vizsgálatok alapszabályai

A survey-módszer a **beavatkozásos** vizsgálatok körébe tartozik

Dönteni kell arról, hogy egy alapsokaság egészét, vagy annak csak bizonyos részét mérjük fel.

1. **Érthetőség:** Nem szabad abból kiindulni, hogy nekünk milyen ismereteink vannak egy bizonyos fogalomról, mert akkor triviálisnak tartjuk a magyarázatokat, és nem biztos, hogy elegendő információval szolgálunk a megkérdezett számára. Érthető fogalmazás, egyszerű kérdés, kérdés vagy állítás, tagadó forma használata tilos.
  2. **Kompetencia:** Valamilyen szinten ismernünk kell azt, hogy a megkérdezettnek milyen információi állhatnak rendelkezésre a vizsgált fogalmakról. A kérdéseknek aktuálisnak kell lenniük, és olyanoknak, amelyekre minden megkötés nélkül válaszolhat a megkérdezett.
  3. **Befolyásolás tilalma:** nem tehetünk fel oly módon kérdéseket, hogy azok sugallják valamelyik válaszlehetőséget a megkérdezett számára, illetve a kérdező nem tehet erre irányuló gesztusokat.
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

A kérdőíves vizsgálatok alapszabályai

4. Sorrend: a kérdések sorrendjét lehetőleg úgy határozzuk meg, hogy ne kerüljenek egymás mellé olyanok, amelyek egymásból következhetnek.
  5. Tagadás: minden esetben engedélyezni kell a nemmel való válaszolást, illetve a válaszmegtagadást, mert ha belekényszerítünk valakit a válaszadásba, akkor az adataink torzulni fognak.
  6. Társadalmi környezet és időpont: a válaszadás motívumai bizonyos események hatására gyökeresen átalakulhatnak.
  7. Bizalmatlanság: bizonyos esetekben gyakori és érthető probléma, de a kérdőívet lehet úgy alakítani, hogy minimalizáljuk.
  8. Hosszúság: sem a lekérdezés összideje, sem az egyes kérdésekhez tartozó hasonló itemek listája nem lehet túl hosszú.
  9. Külalak: fontos a kérdések struktúrája mind a sorrendiség, mind a kezelhetőség szempontjából. A kérdezői utasításoknak világosnak kell lenniük.
-

A kérdőívszerkesztés

Két alapvető kérdésforma: zárt és nyitott

Zárt:

- + könnyen kezelhető
- + jól mérhető
- + aggregálás, mérési szintek megváltoztatása lehetséges
- Kevesebb információtartalom
- Nincs lehetőség újabb kutatási kérdések megfogalmazására

Nyitott:

- + többletinformációk
  - Nehézkes kezelés, kódolás
  - Alacsony mérési szint
-

A kérdőívszerkesztés

Feleletválasztós kérdések: A válaszlehetőségek mindegyike előre kódoltan meg van adva

Feltételes vagy összetett kérdések: Egy vagy több válaszlehetőség teljesülése esetén újabb kérdés feltétele

Egy válaszlehetőség: a válaszadó csak egyet jelölhet meg

Több válaszlehetőség: a válaszadó vagy bármennyi, vagy meghatározott számú opciót választhat

Félig nyitott kérdések: csak az általunk legfontosabbnak tartott néhány opció kódolt

Többelemű skálák: több itemre kérdezhetünk rá ugyanazzal a módszerrel

Klasszifikáció: különböző tényezők sorba állítása

A kérdőívek típusai

Személyes lekérdezés kérdezőbiztos által: a leginkább megbízható, de a legdrágább is. Időigényes, de megbízható. A következetesen alkalmazott minta biztosítja a reprezentativitást. A segítő személy jelenléte alkalmat ad bonyolultabb kérdések tisztázására is, de veszélyeket is rejt magában.

Önkitöltős kérdőívek: alacsonyabb válaszadási hajlandóság. A kérdőívnek nagyon egyértelműnek kell lennie, mert nem tudunk segítséget nyújtani a kitöltéshez. Olcsó, de nem gyors módszer.

Telefonos lekérdezés: gyors és viszonylag olcsó. Megvannak a gyors rögzítés technikai feltételei. Nem szabad hosszúnak lennie. Nagy az esélye a válaszadás megszakításának. Ez a módszer igényli a leg gondosabb szervezést.

A mintavétel logikája és funkciói

Egy vizsgálni kívánt sokaság a legritkább esetben homogén, ezért egy tagjáról nem tudunk következtetni a jellemzőire, így különböző kritériumok alapján mintát kell vennünk.

A következtetések akkor megbízhatóak, ha a minta alapvető jellemzői megegyeznek az alapsokaságéval.

Lehetséges hibák:

- Fellelhetőség
- Relevancia „szakértői” osztályozása
- Információhiány a sokaságban
- Torzító feltételek

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

A valószínűségi mintavétel típusai

A minta a kutatás legfontosabb jellemzői alapján reprezentatív.

Ha egy populáció minden egyedének ugyanolyan esélye van a mintába való bekerülésre, akkor teljes reprezentativitásról beszélünk.

Egyszerű véletlen mintavétel: egy populáció elemeiből véletlenszám-táblázat, vagy számítógépes eljárás segítségével választjuk ki a mintába kerülőket

Szisztematikus mintavétel: véletlen kezdőpontról indulva valamilyen matematikai szabály alapján választjuk ki a mintába kerülőket – mintavételi intervallum és kiválasztási arány

Rétegzett mintavétel: nagyobb fokú reprezentativitást lehet vele elérni; a sokaság bizonyos részcsoportjaiból választunk az ott betöltött arányuk függvényében

Csoportos mintavételek: ha az alapsokaság jól elkülöníthető csoportokra oszlik

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Nem valószínűségi mintavétel

Szakértői minta: saját megítélésünk alapján választunk a populációból mintát

Kvótás minta: a populáció összes elérhető jellemzője alapján előálló részarányoknak megfelelő kvóták

Könnyen elérhető alanyok: „séta” módszer

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
KAUTZ GYULA GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Köszönöm a figyelmet!

